

8. Уголовное право России. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева и др. – М. : Юрид. лит-ра, 2006. – 543 с.
9. Замалеев А. Ф. Еретики и ортодоксы: Очерки древнерусской духовности / А. Ф. Замалеев. – Л., 1991. – 207 с.
10. Архив историко-юридических сведений, издаваемый Н. Калачевым. – Кн. 1. – М., 1850. – С. 64.
11. Памятники русского права. – Вып. 1 / под ред. С. В. Юшкова. – М., 1950. – 287 с.
12. Щапов Я. Н. Вторая жизнь памятников права Древней Руси / Я. Н. Щапов // Россия на путях цивилизации. – М., 1982. – С. 210.
13. Янин В. Л. Новгородская феодальная вотчина / В. Л. Янин. – М. : Наука, 1981. – 299 с.
14. Конституція України. – К. : Велес, 2007. – 48 с.
15. Климчук Е. А. Проблемы смертной казни в обычае и уголовном праве России: сравнительный анализ / Е. А. Климчук. – М., 2000. – 148 с.
16. Романов Б. А. Люди и нравы Древней Руси: историко-бытовые очерки XI–XIII вв. / Б. А. Романов. – М. ; Л., 1966. – 343 с.

Отримано 24.10.2012

Аннотация

Статья посвящена актуальной проблеме современности: быть или не быть смертной казни как одному из видов наказаний за совершение тяжких преступлений.

Summary

The article focuses on an important issue of our time: *to be* or not to be the death penalty as a form of punishment for serious crimes.

УДК 343.8/343.9

А. Н. Ключко, канд. юрид. наук, ст. викладач кафедри кримінально-правових дисциплін ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”;

М. І. Логвиненко, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри АППФЕБ юридичного факультету Сумського державного університету

РОЗБІЙНІ НАПАДИ НА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ЯК НЕБЕЗПЕЧНІ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

У статті висвітлюються особливості вчинення розбійних нападів на банківські установи, розглядається порядок організації охорони банків з метою ефективного попередження вчинення цих злочинів, досліджуються проблеми законодавчо-нормативної бази з даного питання.

Ключові слова: банківські установи, розбійні напади, загрози кримінального характеру, охорона.

Постановка проблеми. У структурі корисливо-насильницької злочинності розбійні напади на банківські установи залишаються найнебезпечнішими злочинами. За статистикою, майже кожної години розбійні напади на банки вчинюються у США, а за даними Федерації європейських банків, у середньому кожні півтори години вони відбуваються в країнах Європейського Союзу. Зазначені злочини стають усе більш зухвалими та агресивними. Останніми роками збільшення кількості цих діянь, що виступають особливим кримінальним феноменом і каталізатором інших злочинних посягань, спостерігається і в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За радянської доби загальні питання кримінально-

правової та кримінологічної характеристик, а також запобігання розбійним нападам дослідили у своїх роботах такі вітчизняні вчені, як: М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, А. П. Закалюк, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, Л. М. Давиденко, А. Ф. Зелінський, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, Л. М. Кривоченко, П. С. Матишевський, М. І. Панов, С. В. Трофимов та інші науковці. Наукові засади дослідження цих суспільно небезпечних діянь були предметом розгляду російських вчених-криміналістів, зокрема, Г. М. Борзенкова, Л. Д. Гаухмана, М. А. Гельфера, М. М. Ісаєва, Г. Л. Крігера, Ю. І. Ляпунова, М. П. Михайлова, В. О. Владимірова та багатьох інших науковців.

Невирішені раніше частини проблеми. Слід констатувати, що більшість наукових праць відомих фахівців присвячена питанням кримінальної відповідальності за розбій як злочин проти власності за кримінальним законодавством

© А. Н. Ключко, М. І. Логвиненко, 2012

радянської доби [2; 3; 8], що обумовлено пріоритетним значенням, яке відводилося державній і колективній формам власності – фундаменту соціалістичного устрою. Ситуація, що склалася протягом останнього десятиріччя в Україні, вимагає вжиття адекватних заходів протидії злочинності, особливо щодо корисливо-насильницьких злочинів, загальна кількість яких протягом останніх років зростає. У структурі цієї злочинності об'єктами злочинних посягань з метою заволодіння фінансовими коштами все частіше стають банки. В основному йдеться про розбійні напади, кількість яких від початку 2009 року зросла в середньому у 2,4 раза. Очевидно, що розбійні напади на банківські установи характеризуються серед інших злочинів підвищеною суспільною небезпекою, складністю розкриття та розслідування, доведення обставин вчинення цих діянь, а також запобігання їм. Водночас практика протидії розбійним нападам ставить конкретні завдання, що можуть бути вирішені за допомогою комплексних досліджень цієї проблеми. Однак вони, як правило, розглядаються в літературі у загальному вигляді. Дотепер у кримінологічній літературі немає спеціальних наукових розробок, присвячених запобігання розбійним нападам на банківські установи. Лише окремі питання цієї теми розглядалися в криміналістичному та оперативно-розшуковому аспектах, проте вони не охоплюють усієї багатогранності проблеми запобігання цим злочинам.

Метою даної статті є аналіз криміногенної ситуації, що склалася в Україні, у зв'язку із зростанням рівня вчинення розбійних нападів на банки, а також визначення особливостей цих діянь як небезпечних корисливо-насильницьких злочинів проти власності.

Виклад основного матеріалу. Розбійні напади на банківські установи як частина корисливо-насильницької злочинності є складним явищем, результатом дії багатьох соціальних факторів, які впливають на їхній рівень, структуру та динаміку. Ускладнення суспільних відносин у процесі їх розвитку, багатоманітність і різнобарвність норм, що регулюють ці відносини, обумовлює різного роду конфлікти, серед яких найбільш небезпечними для суспільства є злочини. Саме вони дезорганізують його нормальну життєдіяльність, створюючи небажані шкідливі наслідки.

Банк (від італ. *banco* – лава) – кредитно-фінансова установа, яка зберігає кошти і капіталовкладення, надає кредити та здійснює послуги по фінансовим операціям [1]. Відповідно до чинного законодавства банківська система України

складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень відповідного закону [10]. Національний банк України (далі – НБУ), виступає координатором кредитних інститутів та виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці. Поряд із центральним банком існують різноманітні комерційні банки, які охоплюють всі сфери національної економіки (зовнішньоекономічні зв'язки), здійснюють широкий діапазон банківських операцій та фінансових послуг для юридичних та фізичних осіб. Всього в Україні станом на червень 2011 р., згідно з оприлюдненими НБУ даними, зареєстровано 198 банківських структур, кількість яких збільшується [12].

Велика кількість банківських установ, безумовно, відіграє важливу роль як інструмент впливу на економічні, соціальні та інші процеси, що відбуваються в державі. Наразі в Україні функціонують понад 20 тисяч відділень різних банків, в той же час у більшості з них не створено достатніх умов для безпечної роботи співробітників та збереження коштів. Близько 30 % усіх банківських установ не охороняються, ще стільки ж охороняються приватними структурами, працівники яких не мають права користування вогнепальною зброєю. Така ситуація провокує осіб з кримінальним досвідом вчиняти напади, адже неозброєна охорона не завжди буде ризикувати життям, тому злочинець має можливість уникнути затримання, а відтак і відповідальності та покарання.

Умовами, що сприяють вчиненню розбійних нападів на банківські установи, можуть бути: неефективна кадрова політика банку, низька професійна підготовка банківських працівників, низький контроль стану роботи працівників банків, недостатній рівень охорони банківських установ. В цьому сенсі позитивним кроком до часткового вирішення проблеми став підписаний Президентом України Закон України № 5103-VI “Про внесення змін до Закону України “Про Національний банк України” (щодо охорони цінностей та об'єктів Національного банку України) (далі – Закон). Відповідно до положень Закону, ч. 4 ст. 22 Закону України “Про Національний банк України” викладена у наступній редакції: “Для перевезення цінностей, охорони цінностей та належних йому об'єктів Національний банк має відомчу охорону, озброєну бойовою вогнепальною зброєю. Відомча охорона в межах повноважень, наданих цим Законом, має право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні

засоби оборони і бойову вогнепальну зброю в порядку, передбаченому статтею 12, частиною першою статті 13, пунктами 1 і 3 частини першої, частинами другою і третьою статті 14, пунктами 2, 3, 5 і 6 частини першої, частинами другою і третьою статті 15, статтею 15 Закону України “Про міліцію” [11].

У багатьох країнах світу комерційні банки теж мають право на створення власної міжвідомчої охорони, озброєної вогнепальною зброєю. Наприклад, досвід використання власної охорони різними фірмами (наприклад, установами залізниці, зв’язку, електроенергетики) свідчить про її можливу ефективність і у банківській сфері. Більше того, цінова політика послуг приватних охоронних фірм є для банків більш доступною, аніж аналогічна послуга Державної служби охорони при МВС України (далі – ДСО). Наприклад, у компанії “СБ-гарант” за годину роботи охоронця зі зброєю доведеться заплатити 18–20 гривень, без зброї – 15–17 гривень [7].

З іншого боку, отримання банками права на власну збройну охорону може поставити перед державою ряд проблемних питань, у тому числі і фінансових. Держава повинна буде залучати додаткові кошти для контролю за нерозповсюдженням зброї [6].

Слід зазначити, що загрози кримінального характеру щодо банківських установ пов’язані із вчиненням насамперед таких діянь, як: злочини проти життя та здоров’я особи; злочини проти власності; злочини у сфері господарської діяльності; злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку; злочини у сфері службової діяльності. Як показує практика, найбільших втрат банківські установи зазнають від злочинних посягань, які в кримінологічному вигляді можна умовно розділити на такі групи: а) корисливо-насильницькі злочини; б) фінансово-економічні злочини; в) розкрадання з використанням комп’ютерних технологій. Згідно зі статистичними даними МВС України протягом 1998–2004 рр. кількість розбійних нападів на банки в Україні складала 8–10 випадків на рік. Однак, починаючи з 2004 р., їх кількість зросла приблизно в 5 разів, у 2005 р. цей показник зріс до 20, у 2006 р. було здійснено 32 напади, 2007 р. – 90, 2008 р. – 103, 2009 р. – 89, 2010 – 46, за перше півріччя 2011 р. – 13 розбійних нападів. Починаючи з 2005 р., ситуація почала стрімко погіршуватися – було зареєстровано вже 20 розбійних нападів на банківські установи, за період з 2005 по 2006 рік їх кількість зросла з 20 до 32 розбійних нападів.

Спостереження показало, що тенденція до зростання кількості розбійних нападів на банківські установи й досі триває. За перше півріччя 2007 р. об’єктами розбійних посягань стали 37 банків – майже вчетверо більше, ніж за аналогічний період 2006 р. На кінець липня 2007 р. кількість нападів сягнула 44, а за 8 місяців 2007 р. було зареєстровано 53 випадки, за весь 2007 рік – 89 випадків. У 2008 р. було зафіксовано 88 випадків протиправних посягань на установи банків. За період з 2004–2011 рр. злочинці, за даними ДСО, вчинили на банки 403 розбійні напади. Згідно з даними Міністерства внутрішніх справ України лише за перший квартал 2009 року на відділення банків, обмінні пункти та банкомати злочинці нападали 62 рази, тоді як за весь 2008 рік – 103 рази. У період економічної кризи кількість цих злочинних посягань значно зросла, що обумовлюється, в першу чергу, її негативним впливом, який знаходить свій прояв у зростанні соціального розмежування населення і розповсюдженні безробіття.

Розбій щодо банківських установ характеризує відкритий спосіб викрадення майна, оскільки це є напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров’я особи, яка зазнала нападу або з погрозою застосування такого насильства. У цьому сенсі система безпеки банку має бути готовою сприйняти раптову, несподівану, короткочасну, агресивну, насильницьку дію, що характеризує розбійний напад. Адже для забезпечення його раптовості злочинці навіть використовують епідемічні ситуації. Так, зокрема під час епідемії “свинячого грипу” в 2009 році злочинці застосовували для маскування медичні марлеві пов’язки при нападах на відділення “Правекс-банку” і банку “Фінанси та Кредит” у Донецьку, а також у Києві при нападі на відділення “Індекс-банку” [4].

Розбій належить до корисливих злочинів, пов’язаних з оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб. Цю групу злочинів проти власності характеризують кілька спільних моментів: шкода власникові майна заподіюється шляхом протиправного обернення його майна на користь винного чи інших осіб; вилучення майна здійснюється всупереч волі власника; метою є вилучення майна; в основу цих злочинів покладено корисливі мотиви. Корисливий мотив при вчиненні розбійних нападів на банківські установи полягає у прагненні винного протиправно обернути чуже майно, як правило, грошові кошти, на свою чи іншої особи користь. У результаті протиправного вилучення цінностей банку,

рідше – майна його відвідувачів, винний або інші особи позбавляють власника можливості володіти, користуватися чи розпоряджатися ними. Вивчення кримінальних справ показує, що у 100 % випадків предметом розбійного нападу були фінансові кошти, а саме національна та іноземна валюта.

Оскільки фінансові операції відбуваються у приміщеннях банківських установ, саме вказана обставина обумовлює особливість вчинення цих діянь, адже переважна їх більшість здійснюється: а) з проникненням у приміщення банків та інші сховища; б) під час інкасації матеріальних цінностей; в) під час транспортування матеріальних цінностей. У двох останніх випадках предметами посягань стають банківські кошти, спеціальні транспортні засоби, а потерпілими – інкасатори, охоронці, а також сторонні громадяни. Аналіз свідчить, що 87,9 % розбійних нападів відбувалося шляхом відкритого проникнення злочинців до приміщень банків, 3,0 % – нападом на інкасаторів.

Для забезпечення безпеки банківських установ слід враховувати, що на стадії готування розбійних нападів злочинці попередньо обирають об'єкти посягання, насамперед невеликі відділення банків, відстежують стан охорони та відеоспостереження, вивчають особливості робочого режиму цих установ, ведуть іншу підготовку до посягання, перешкоджання затримання та приховування злочину. Ретельно сплановані напади здійснюються переважно організованими групами злочинців із застосуванням зброї чи інших знарядь. Так, дослідження показує, що злочинці у процесі підготовки до нападу здійснювали: зовнішнє спостереження – 35,3 %; внутрішнє обстеження – 15,7 %; вербування співучасників – 11,8 %; придбання засобів вчинення та підшукування зброї – 35,2 %.

Важливе значення має характеристика ключової ознаки розбою – нападу, для розуміння якого не можна обмежуватись його сприйняттям лише як певної дії. Специфіка конструкції складу розбою полягає в тому, що як ознаки об'єктивної сторони злочину вона одночасно вказує на дві його особливості – напад і насильство, що породило в науці кримінального права дискусії з приводу співвідношення понять “напад” і “насильство”. Водночас у чинній постанові Пленуму Верховного Суду України “Про судову практику у справах про злочини проти власності” від 6 листопада 2009 року № 10 визначається, що “під нападом за статтею 187 КК слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне вилучення чужого майна шляхом застосування

фізичного або психічного насильства, зазначеного в частині першій цієї статті” [9, с. 149]. У цьому тлумаченні нападу досить зрозуміло викладено змістовну характеристику насильства, але залишається нерозкритим поняття самого нападу. Певні дослідники, пропонують виключити зі статті 187 КК України термін “напад”, сформулювавши основний склад цього злочину таким чином: “Дії, спрямовані на викрадення чужого рухомого майна, поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка піддана насильству, або з погрозою застосування такого насильства” (розбій) [5].

Проте слід виходити з позиції законодавця, що розбій залишається складним злочином, який містить три взаємопов'язані дії: 1) напад з метою заволодіння чужим майном; 2) застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, чи погрозу таким; 3) заволодіння чужим майном. Насильство, що застосовується при розбої, визначається у законі як небезпечне життю і здоров'ю того, хто зазнав нападу. Під насильством у загальному сенсі розуміється застосування сили до когось, причому застосування неправомірне. Теорія кримінального права та слідча і судова практика вважають загальноприйнятим поділ насильства на фізичне й психічне.

Об'єктом розбійних нападів на банки є не лише власність, але і здоров'я і життя потерпілих, якими стають працівники і відвідувачі банківських установ. Наприклад, під час посягання в 2007 році на відділення “Брокбізнесбанку” в місті Ужгороді був важко поранений бухгалтер банку, при цьому злочинці заволоділи лише тисячею доларів. Отже, особливої уваги вимагає розробка і застосування заходів щодо запобігання спричиненню як матеріальної шкоди, так і шкоди здоров'ю та життю людей під час вчинення збройних розбійних нападів на банки та їх співробітників.

Висновки. Банки все частіше стають об'єктами розбійних нападів, що негативно впливає як на загальний стан правопорядку в державі, так і на фінансово-економічну систему в цілому. У контексті загального запобігання злочинності проблема розбійних нападів на банківські установи є однією з найважливіших. Практика потребує ґрунтовних наукових рекомендацій щодо зменшення негативних наслідків цих злочинів та запобігання їм. Окрему проблему складає відсутність достатньо розробленої нормативної бази, яка б чітко регламентувала умови, що забезпечують безпеку банківських і кредитно-фінансових установ, а також відповідальність їх керівників за недотримання цих

умов. До вирішення проблеми запобігання цим злочинам на рівні спеціально кримінологічному необхідно підходити комплексно, що вимагає

взаємодії і спільних заходів з боку органів внутрішніх справ, ДСО і відповідних служб банківських установ.

Список літератури

1. Банк [Електронний ресурс] / Вікіпедія, Вільна Енциклопедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%BD%D0%BA> – 18.09.2012. – Загол. з екрану.
2. Владимиров В. А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В. А. Владимиров, Ю. И. Ляпунов. – М. : Юрид. лит. 1986. – 224 с.
3. Гаухман Л. Д. Ответственность за преступления против собственности / Л. Д. Гаухман, С. В. Максимов. – М., 1977. – 320 с.
4. Головин В. Чем кража лучше ограбления [Электронный ресурс] / В. Головин. – Режим доступа : http://economics.lb.ua/finances/2009/12/02/15834_СНem_krazha_luchshe_ogrableniya.html – 18.09.2012р. – Загол. з екрану.
5. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / О. О. Горішній. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
6. Економічна правда. Кількість нападів на банки зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/49d9abffdd5b6/> – 18.09.2012. – Загол. з екрану.
7. “Kazakhstan Today”. Полиция доложит о первых результатах расследования по факту нападения на инкассаторов в течение недели – начальник ГУВД Алматы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.gazeta.kz/art.asp?aid=147124> (дата обращения 27.06.12).
8. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. – М. : ЮРКНИГА, 2003. – 478 с.
9. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – 400 с.
10. Про банки і банківську діяльність : закон України від 7 грудня 2001 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.
11. Про внесення змін до Закону України “Про Національний банк України” щодо охорони цінностей та об’єктів Національного банку України : закон України від 05.07.2012 № 5103-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5103-17>.
12. Украинцы задолжали банкам по кредитам уже 86,4 млрд. грн. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bagnet.org/news/prosperous-min/ugol_potreb/2011-07-21/144369.

Отримано 24.10.2012

Аннотация

В статье освещаются особенности совершения разбойных нападений на банковские учреждения, рассматривается порядок организации охраны банков с целью эффективного предупреждения совершения этих преступлений, исследуются проблемы законодательно-нормативной базы по данному вопросу.

Summary

The article is devoted to the peculiarities of comission of the robbery, the order of the banks guarding is examined with the purpose of the effective warning of these crimes, the problems of legislatively normative base are considered.